

ISSN 2080-1807

TORUŃSKIE STUDIA BIBLIOLOGICZNE
2020, nr 2 (25)

Monika Olczak-Kardas

Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

e-mail: monika.olczak-kardas@ujk.edu.pl

Czasopismo „Obrona Kultury” (1938–1939) jako źródło informacji o rynku książki w dwudziestoleciu międzywojennym

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSB.2020.015>

STRESZCZENIE: „Obrona Kultury” to czasopismo społeczno-kulturalne, które ukazywało się w Warszawie w latach 1938–1939. Początkowo wychodziło jako tygodnik, a następnie dwutygodnik. Redaktorem pisma był Adam Szczepanik. Celem artykułu jest ukazanie efemerycznego czasopisma z okresu dwudziestolecia międzywojennego jako źródła informacji o ówczesnym rynku książki. Ogółem zidentyfikowano na łamach pisma 270 tekstów związanych z tematem. Wyodrębniono następujące grupy tematyczne: ruch wydawniczy, bibliotekarstwo, księgarstwo, czytelnictwo, publikacje, pisarze, prasa, wystawy, varia. Najczęściej na łamach pisma pojawiały się różnego rodzaju omówienia publikacji – książek, czasopism. Kolejną grupę stanowiły teksty, które podejmowały tematykę związaną z firmami wydawniczymi, zarówno zawodowymi jak i nieprofesjonalnymi. Często publikowano informacje dotyczące twórców oraz sytuacji bibliotek. Teksty mogą być znakomitym uzupełnieniem źródeł bibliologicznych i przyczynić się do nakreślenia pełniejszego obrazu rynku książki w dwudziestoleciu międzywojennym.

SŁOWA KLUCZOWE: „Obrona Kultury”, II Rzeczpospolita, rynek książki.

„Obrona Kultury” była czasopismem społeczno-kulturalnym. Powołując się na ustalenia Andrzeja Paczkowskiego należy podkreślić, że pisma tego typu w okresie dwudziestolecia międzywojennego odgrywały ogromną rolę w życiu kulturalnym i publicznym kraju. Skierowane były głównie do elity kulturalnej i politycznej. Pojawienie się w latach trzydziestych nowych odbiorców – bardziej świadomej inteligencji, wykształconej w niepodległej Polsce – spowodowało wzrost znaczenia tych czasopism, mimo iż charakteryzowała je efemeryczność i niskie nakłady¹. W podtytule „Obrony Kultury” określono cele i zadania pisma oraz tematykę

– Wolność twórczości duchowej. Nauka. Oświata. Literatura. Sztuka.
Wolne zawody.

Czasopismo wychodziło w Warszawie w latach 1938–1939. Ogółem w ramach dwóch roczników ukazało się 18 numerów. Pierwszy pojawił się na rynku 6 listopada 1938 r., a ostatni 1 lipca 1939 r. Pismo wychodziło początkowo jako tygodnik – rocznik pierwszy, a następnie zostało przekształcone w dwutygodnik – rocznik drugi. Redaktorem pisma był Adam Szczepanik², a wydawcą Karolina Brzosko. Głównym zamierzeniem pisma była tytułowa „obrona kultury” polskiej, którą A. Szczepanik scharakteryzował jako

czysto polską, narodową, zespoloną z zachodnią i chrześcijańską.

Redaktor podkreślał dużą rolę kościoła katolickiego w walce z obcymi prądami kulturalnymi. Jego zdaniem największym zaangażowaniem w obronę kultury powinna wykazać się inteligencja polska³.

¹ A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918–1938*, Warszawa 1980, s. 258, 275–276.

² Adam Szczepanik (1882–1964) – dziennikarz, nauczyciel i działacz polityczny; dyrektor Agencji Wschodniej – prywatnej agencji prasowej założonej w 1920 r.; wydawca, redaktor, współtwórca kilku tytułów prasowych: „Gazeta Handlowa”, „Codzienna Gazeta Handlowa”, „Depesza”, „Nowiny Sportowe Stadionu”. Zob. M. Olczak-Kardas, *Czasopismo „Obrona Kultury” 1938–1939 (analiza zawartości)*, [w:] *Czasopiśmiennictwo – przeszłość i teraźniejszość*, t. 3, red. O. Dąbrowska-Cendrowska, A. Lubczyńska, Kielce [w druku].

³ A. S., *Do czytelników*, „Obrona Kultury” 1938, nr 2, s. 3. Pismo zostało szczegółowo omówione w tekście oddanym do druku: M. Olczak-Kardas, dz. cyt.

Już w pierwszym tekście od redakcji, określającym cele i zadania pisma, wśród wielu grzechów przeciwko kulturze, jako przykład złej sytuacji, wymagającej interwencji – pojawiła się wzmianka na temat książek:

[...] jeżeli mecz boksowi ściąga tłumy, a najcenniejsze książki drukuje się w 500 egzemplarzach, które leżą na składzie – to fakty te wymagają nie tylko potępienia, ale i wnikliwej analizy, bo zbyt wygodnie byłoby tłumaczyć je aforyzmem, że człowiek jest skłonny do złego więcej, niż do dobrego, co jest zresztą nieprawdą⁴.

Książka, jako nieodłączny element kultury, stała się tematem wielu tekstów opublikowanych na łamach pisma, a troska o sytuację na rynku polskiej książki była częścią tytułowej „obrony kultury”.

Celem artykułu jest ukazanie efemerycznego czasopisma z okresu dwudziestolecia międzywojennego jako źródła informacji o ówczesnym rynku książki. Wiadomości, pojawiające się na łamach pisma, mogą być dopełnieniem źródeł bibliologicznych, potwierdzać znane już fakty, a także ukazywać nowe zjawiska, nierozpoznane przez historyków książki. Korzystanie z tego typu materiałów daje możliwość pokazania rynku książki z nieco innej perspektywy – osób na ogół niezwiązanych zawodowo z książką, jej wydawaniem, rozpowszechnianiem.

Przy pomocy metody bibliograficznej wyodrębniono teksty poruszające tematykę rynku książki, a następnie w celu przeprowadzenia analizy zawartości podzielono materiał na grupy tematyczne, odpowiadające podstawowym procesom bibliologicznym – ruch wydawniczy, księgarstwo, bibliotekarstwo i czytelnictwo. Wydzielono również grupę materiałów poświęconych prasie. W artykule zdecydowano się także na omówienie tekstów poruszających problematykę książki i prasy jako jednego z elementów kultury polskiej. W tym przypadku rynek książki omawiany był w szerszym kontekście, w powiązaniu z polityką kulturalną państwa, sytuacją polskiej inteligencji i pozostałych grup społecznych jako potencjalnych i rzeczywistych odbiorców tych mediów. Zagadnienia związane z twórcami (literatami, publicystami, naukowcami) zostały omówione tylko w punktach stykających z poszczególnymi procesami bibliologicznymi – wydawnictwami, księgarstwem, promowaniem czytelnictwa.

---

⁴ Redakcja, *Nasze cele i zadania*, „Obrona Kultury” 1938, nr 1, s. 1.

Jak wynika z poniższej tabeli, treści związane z rynkiem książki obecne były w 270 tekstach opublikowanych na łamach „Obrony Kultury” (stanowiło to prawie 26% wszystkich tekstów). Można je odnaleźć w każdym numerze, w liczbie od 9 do 26, średnio 15 tekstów na każdy z osiemnastu numerów pisma (od 18,5% do 46% w poszczególnych numerach).

Tabela 1. Tematyka tekstów dotyczących rynku książki opublikowanych na łamach „Obrony Kultury” w latach 1938–1939

Numer	Liczba tekstów ogółem	Liczba tekstów dotycząca rynku książki	Ruch wydawniczy	Bibliotekarstwo	Księgarstwo	Czytelnictwo	Publikacje (omówienia, recenzje, rekomendacje)	Pisarze (nagrody, konkursy, rocznice)	Prasa	Wystawy	Varia
1/1938	52	10	-	4	-	-	2	1	1	1	1
2/1938	53	14	2	2	-	1	3	2	3	1	-
3/1938	47	9	-	1	1	1	2	2	-	-	2
4/1938	51	10	-	1	1	-	2	5	1	-	-
5/1938	62	15	3	3	-	-	2	2	2	1	2
6/1938	54	11	3	1	-	1	3	1	-	1	1
7/1938	48	12	5	-	-	1	3	1	1	-	1
1/1939	54	18	3	2	3	1	2	5	-	1	1
2/1939	50	23	4	4	-	2	8	4	1	-	-
3/1939	79	26	7	1	1	1	6	5	3	1	1
4/1939	78	20	4	3	1	1	4	4	3	-	-
5/1939	68	13	3	2	-	-	5	2	-	-	1
6/1939	68	20	6	2	-	2	5	3	1	1	-
7/1939	54	10	1	3	-	1	3	1	-	-	1
8/1939	38	11	1	3	1	-	3	2	-	1	-
9/1939	50	12	3	-	-	-	4	3	1	-	1

Tabela 1. Tematyka tekstów dotyczących rynku książki (cd.)

Numer	Liczba tekstów ogółem	Liczba tekstów dotycząca rynku książki	Ruch wydawniczy	Bibliotekarstwo	Księgarstwo	Czytelnictwo	Publikacje (omówienia, recenzje, rekomendacje)	Pisarze (nagrody, konkursy, rocznice)	Prasa	Wystawy	Varia
10–11/ 1939	78	18	9	1	1	-	4	2	1	-	-
12–13/ 1939	65	18	8	-	-	-	4	3	2	-	1
Ogółem	1049	270	62	33	9	12	65	48	20	8	13

Źródło: opracowanie własne

W wyodrębnionych na potrzeby analizy grupach wyglądało to następująco: ruch wydawniczy – 22,9%, bibliotekarstwo – 12,2%, księgarstwo – 3,3%, czytelnictwo – 4,4%, publikacje – 24,1%, pisarze – 17,8%, prasa – 7,4%, wystawy – 2,9%, varia – 4,8%. Na podstawie przytoczonych danych można stwierdzić, że najczęściej na łamach pisma pojawiały się różnego rodzaju omówienia publikacji – książek, czasopism. Kolejną grupę stanowiły teksty, które podejmowały tematykę związaną z firmami wydawniczymi, zarówno zawodowymi jak i nieprofesjonalnymi. Dużym zainteresowaniem autorów i redakcji cieszyli się twórcy. Tematem, którym zajmowano się nieco częściej, była sytuacja bibliotek.

Teksty najczęściej pojawiały się w stałych rubrykach: *Dla Inteligencji Kulturalnej*, *Fakty i Opinie*, *Kronika Literacka*, *Kronika Naukowa*, *Nagrody Literackie*, *Notatki*, *Notatki Naukowe*, *Nowe Książki*, *Nowe Książki. (Nadesłane)*, *Polskie Życie Kulturalne za Granicą*, *Przegląd Tygodniowy*, *Varia*, *Z Listów do Redakcji*, *Z Tygodnia na Tydzień*, *Zamiast Brydza*.

Znaczna większość analizowanych tekstów nie posiadała podpisów. Prawdopodobnie były to notatki pisane przez redakcję. Udało się zidentyfikować 46 autorów tekstów. Większość z nich napisała jeden tekst, a tylko czterech autorów tworzyło teksty z zakresu więcej niż jednego działu. Do

najbardziej aktywnych twórców należeli m.in.: Gustaw Olechowski (16), Róża Szczepanikowa (7), Antoni Ferdynand Ossendowski (4)⁵.

Jednym z wątków, pojawiających się w ramach działu ruch wydawniczy, było wykorzystanie reklamy prasowej przez polskich wydawców. Tematem tym zajął się między innymi Wacław Grubiński. Jako powód rzadkiego i najczęściej jednorazowego promowania nowości w prasie, autor podał brak opłacalności takiej reklamy. Niektórzy wydawcy uważali za swego rodzaju nietakt umieszczanie anonsów o książkach pomiędzy innymi ogłoszeniami. Autor artykułu podawał przykłady z innych krajów, m.in. Francji i Anglii, gdzie podchodzono do tej kwestii zupełnie inaczej. W artykule zwrócono także uwagę na stosunek wydawców do nagród literackich i współpracę z pisarzami. Pojawiła się również krytyka polityki wydawniczej polskich wydawców⁶. Do artykułu odniósł się Jan Piątek, częściowo tłumacząc polskich wydawców poprzez ukazanie różnic w realiach funkcjonowania m.in. rynku francuskiego⁷. Niewiele miejsca na łamach „Obrony Kultury” poświęcano typowym ogłoszeniom reklamującym nowości wydawnicze. Można odnaleźć zaledwie cztery anonse⁸. Jeden z tekstów poświęcono propagandzie polskiej książki za granicą (działania Światowego Związku Polaków z Zagranicy i miesięcznika „Polacy Zagranicą”)⁹.

Niezwykłe interesujące są teksty dotyczące planów wydawniczych i konkursów ogłaszanych przez firmy wydawnicze i organizacje związane z książką. Dzięki informacjom zamieszczanym na łamach „Obrony Kultury”, można dowiedzieć się o planowanych wydawnictwach poszczególnych firm, np. na początku 1939 r. w Książnicy-Atlas miały ukazać się pamiętniki Ignacego Paderewskiego w dwóch tomach (opisano za-

⁵ Sylwetki najbardziej aktywnych autorów publikujących na łamach „Obrony Kultury” zostały omówione we wspomnianym już artykule. Zob. M. Olczak-Kardas, dz. cyt.

⁶ W. Grubiński, *W świecie wydawniczym*, „Obrona Kultury” 1939, nr 1, s. 9.

⁷ J. Piątek, *O reklamę książek. Na marginesie artykułu Wacława Grubińskiego „W świecie wydawniczym”*, „Obrona Kultury” 1939, nr 4, s. 11.

⁸ Zob. m.in.: [Subskrypcja na pisma zbiorowe A. Dygasińskiego], „Obrona Kultury” 1939, nr 6, s. 14; [Reklama pism A. Dygasińskiego], „Obrona Kultury” 1939, nr 6, s. 13; [Reklama serii „Jasne Książki” Księgarni św. Wojciecha], „Obrona Kultury” 1939, nr 10–11, s. 20.

⁹ *Propaganda książki polskiej za granicą*, „Obrona Kultury” 1938, nr 7, s. 7.

wartość)¹⁰; podobna informacja dotyczyła pism zbiorowych Adolfa Dygasińskiego, wydanych nakładem Instytutu Wydawniczego „Biblioteka Polska” (cena, autor opracowania, liczba tomów)¹¹. Pojawiały się informacje o konkursach, m.in.: na tytuł powieści Jana Wiktora – Książnica-Atlas; na najlepiej wydaną książkę w 1938 r. – Rada Książki¹².

W tekstach omawiano działania oficyn wydawniczych związane z pracami edytorskimi, przedstawiano ciekawe inicjatywy pozawydawnicze (np. Książnica-Atlas, Zakład Narodowy [dalej: ZN] im. Ossolińskich)¹³, opisywano historię wydawnictw (np. „Biblioteka Polska”¹⁴) oraz przedstawiano sylwetki osób pracujących w firmach (np. J. Piątek – Książnica-Atlas, Tadeusza Pini – „Biblioteka Polska”)¹⁵. Wspominano o tendencjach istniejących w ofercie wydawniczej firm, np. popularności pamiętników, wspomnień, autobiografii, powieści biograficznych, reportaży. Pojawił się także, często przywoływany w tamtym okresie, temat licznych przekładów modnych powieści zagranicznych¹⁶.

Wiele miejsca poświęcono nieprofesjonalnym wydawnictwom i działalności wydawniczej placówek naukowych, towarzystw (regionalnych, ogólnopolskich). W tekstach można odnaleźć tytuły publikacji i opisy ich zawartości, informacje o pracach redakcyjnych, wydawanych seriach. Opisano działalność wydawniczą między innymi takich instytucji, jak: Towarzystwo Wiedzy Wojskowej, Kasa im. Mianowskiego, Instytut Śląski, Instytut Bałtycki w Gdyni, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, Polskie Towarzystwo Historyczne, Instytut Fryderyka Chopina, Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku, Muzeum Narodowe w Krakowie,

¹⁰ *Pamiętniki I. Paderewskiego*, „Obrona Kultury” 1938, nr 2, s. 8.

¹¹ *Zbiorowe wydanie pism Dygasińskiego*, „Obrona Kultury” 1938, nr 2, s. 10.

¹² *Konkurs na tytuł powieści*, „Obrona Kultury” 1939, nr 1, s. 12; *Konkursy Rady Książki*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 14; *Doroczny konkurs na najlepiej wydaną książkę polską*, „Obrona Kultury” 1939, nr 12–13, s. 20.

¹³ Feranto., *Oficyna wiernych sług książki*, „Obrona Kultury” 1939, nr 2, s. 14; *K. Harleib, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie*, „Obrona Kultury” 1939, nr 4, s. 10.

¹⁴ W. Grubiński, *„Biblioteka Polska”. Jak powstała, co dotychczas zrobiła i co obecnie wydaje*, „Obrona Kultury” 1939, nr 5, s. 13.

¹⁵ M. Ptakowski, *Srebrne gody pracy wydawniczej dr. Jana Piątka*, „Obrona Kultury” 1939, nr 2, s. 11; A. Czartkowski, *Jeszcze o „Bibliotece Polskiej” i jej współtwórcy prof. Tadeusza Pinim*, „Obrona Kultury” 1939, nr 9, s. 6.

¹⁶ go, *Żyjemy w epoce wspomnień*, „Obrona Kultury” 1939, nr 5, s. 5; Sat., *Przeciw „strzelaniu na dziewczynę” i innym bezeństwowom*, „Obrona Kultury” 1939, nr 4, s. 14.

Towarzystwo Wiedzy Chrześcijańskiej przy KUL, Państwowy Instytut Kultury Wsi¹⁷.

Wiele uwagi na łamach „Obrony Kultury” poświęcano propagowaniu polskiej kultury wśród odbiorców zagranicznych i Polaków mieszkających w różnych krajach. W odniesieniu do rynku książki dotyczyło to informowania o przekładach polskich autorów na różne języki¹⁸. Wiadomości miały najczęściej charakter krótkich notatek, publikowanych w ramach rubryk. Informowano również o wydawnictwach dotyczących Polski, które ukazały się lub były przygotowywane w innych krajach. Były wśród nich teksty o planach wydawniczych, bibliografiach, przekładach, monografiach, seriach, nagrodach literackich¹⁹.

Bibliotekarskie tematy związane były głównie z działalnością placówek bibliotecznych, m.in. Biblioteki Narodowej, bibliotek naukowych, rodowych i uczelnianych oraz publicznych. Teksty te dotyczyły wszelkich aspektów funkcjonowania bibliotek²⁰.

W przypadku bibliotek publicznych opisano ksiąźnice z następujących miast: Łódź, Lwów, Toruń. Bardzo szczegółowo omówiono historię i działalność Biblioteki Publicznej im. Marszałka Piłsudskiego w Łodzi – placówki założonej jeszcze w okresie niewoli przez Mieczysława Kauf-

¹⁷ Zob. m.in.: T. Kornitowicz, *Studium roli czynnika ludzkiego w wojsku. Notatka informacyjna*, „Obrona Kultury” 1939, nr 10–11, s. 4; *Działalność wydawnicza Kasy im. Mianowskiego*, „Obrona Kultury” 1939, nr 12–13, s. 17; *Pięciolecie Instytutu Śląskiego. Poważny dorobek pracy (Katowice 29 maja 1939)*, „Obrona Kultury” 1939, nr 10–11, s. 14; (B. I.), *Rok owocnej pracy Instytutu Bałtyckiego w Gdyni*, „Obrona Kultury” 1939, nr 12–13, s. 8; *Z regionalnych ognisk naukowych. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*, „Obrona Kultury” 1939, nr 12–13, s. 10; J., *Monumentalna praca IFC. Zbiorowe wydanie dzieł Fryderyka Chopina*, „Obrona Kultury” 1938, nr 6, s. 7; *Kalendarz Muzeum Narodowego w Krakowie*, „Obrona Kultury” 1939, nr 7, s. 5; *W pracowniach naukowych*, „Obrona Kultury” 1938, nr 5, s. 10.

¹⁸ Zob. m.in.: *Mickiewicz i Żeromski po duńsku*, „Obrona Kultury” 1939, nr 6, s. 16; *Nowele polskie po słoweńsku*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 4; *„Lato w Nohant” po węgiersku*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 16; *A. Strug po serbsku*, „Obrona Kultury” 1939, nr 10–11, s. 19; *Mickiewicz w wydaniu włoskim*, „Obrona Kultury” 1939, nr 9, s. 10.

¹⁹ *„Kilka pamiętek polsko-szwedzkich”*, „Obrona Kultury” 1939, nr 6, s. 15; *Polonica zagranicą*, „Obrona Kultury” 1939, nr 7, s. 11; *Literatura i sztuka polska w Jugosławii*, „Obrona Kultury” 1939, nr 4, s. 13; *Literatura polska w Anglii*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 4; *Polonica zagraniczne*, „Obrona Kultury” 1939, nr 1, s. 11; *Nagroda literacka T-wa „Amis de la Pologne”*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 4.

²⁰ Jedynym tekstem dotyczącym zawodu był materiał o Związku Bibliotekarzy Polskich (wybory, organy prasowe), zob. *Władze Zw. Bibliotekarzy Polskich*, „Obrona Kultury” 1938, nr 5, s. 10.

mana, a w 1922 r. przejętej przez miasto. Poruszono kwestię zmiany lokalu i podano kilka danych statystycznych dotyczących zbiorów i czytelników. Placówka dysponowała nowoczesnymi katalogami i wypożyczalnią międzybiblioteczną, była otwarta dla pracowników naukowych i studentów. Tekst zawierał także dane o budżecie i upodobaniach czytelnicznych użytkowników. Przy bibliotece działało ponadto Towarzystwo Bibliofilów i oddział Związku Bibliotekarzy Polskich²¹. Pozostałe materiały stanowiły krótkie notatki o otwarciu bibliotek lub zawierały dane statystyczne dotyczące księgozbiorów, zakupów, czytelników, wypożyczeń, bibliotek ruchomych²².

Zajęto się również rozwojem bibliotek na terenach wiejskich. Tekst w 1939 r. dotyczył sieci bibliotek w kraju: powiatowych, gminnych i rejonowych. Omówiono: zadania, budżet, statystykę bibliotek i zbiorów dla województwa warszawskiego²³. W polu zainteresowań znalazły się także tereny wschodnie Polski oraz biblioteki wędrowne wysyłane przez Towarzystwo Rozwoju Ziemi Wschodnich. Podano liczbę bibliotek w poszczególnych okręgach²⁴.

Biblioteka Narodowa w Warszawie opisywana była między innymi z punktu widzenia problemów lokalowych, zawartości księgozbioru, liczby i sposobów nabywania księgozbioru. Maria Szpyrkówna pisała o księżnicy narodowej, podkreślając jej odmienność, zawartość księgozbioru i personel. Przedstawiła kwestię egzemplarza obowiązkowego i innych form gromadzenia oraz sposoby udostępniania. W 1939 r. wspomniano, że księżnica nie ma własnego gmachu i dysponuje ciasnymi, nieprzystosowanymi pomieszczeniami, które wynajmowała lub wypożyczała. Przekładało się to na problemy w udostępnianiu. W tekście zamieszczono również dane statystyczne o zbiorach ze sprawozdania za rok 1937/1938. We wcześniejszym numerze podano liczbę zakupionych przez bibliotekę książek, czasopism, wydawnictw ciągłych, rękopisów

---

²¹ K., *Dzieło społeczne przemysłu łódzkiego. Biblioteka Publiczna im. Marszałka Piłsudskiego*, „Obrona Kultury” 1938, nr 1, s. 7.

²² *Biblioteka Publiczna m. Lwowa*, „Obrona Kultury” 1938, nr 4, s. 8; *Z miejskiej biblioteki publicznej w Gdyni*, „Obrona Kultury” 1939, nr 4, s. 11; *Księżnica im. M. Kopernika*, „Obrona Kultury” 1939, nr 8, s. 11.

²³ (J–a), *Organizacja czytelnictwa na wsi. Rozbudowa bibliotek wiejskich*, „Obrona Kultury” 1939, nr 2, s. 15.

²⁴ *Biblioteki wędrowne TRZW*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 16.

(w tym samym okresie sprawozdawczym) oraz wymieniono najcenniejsze nabytki²⁵.

Biblioteki rodowe były omawiane głównie w kontekście gromadzonych zbiorów, ciekawych nabytków (dary w postaci autografów, przejęcie spuścizny po pisarzach), a także prowadzonej działalności. Podawano również dane statystyczne. W niektórych przypadkach zwracano uwagę na niewielkie zainteresowanie użytkowników, mimo bardzo wartościowych i interesujących zbiorów. Publikowane teksty dotyczyły następujących placówek: ZN im. Ossolińskich, Biblioteki Ordynacji Zamojskiej, Muzeum i Biblioteki Krasińskich, Muzeum Książąt Czartoryskich²⁶.

Warto odnotować materiały dotyczące bibliotek o charakterze naukowym, np. biblioteki Polskiej Akademii Umiejętności (statystyka księgozbioru i udostępniania)²⁷ oraz Centralnej Biblioteki Wojskowej (historia, zbiory, działalność, czytelnictwo, udostępnianie)²⁸.

Bibliotekę Jagiellońską opisano w kontekście budowy, a następnie przeprowadzki do nowego gmachu. Przy okazji omówiono kwestię rozwoju księgozbioru – dary i fundacja na rzecz powiększenia zbiorów, darczyńcy, stan zbiorów – a także frekwencję w czytelnich i współpracę z innymi bibliotekami²⁹. Pojawiły się również teksty o bibliotekach uniwersyteckich w Warszawie [dalej: BUW] i we Lwowie. Podejmowano

²⁵ M. H. Szpyrkówna, *Biblioteka Narodowa. Największy depozyt myśli i dorobku Rzeczypospolitej*, „Obrona Kultury” 1938, nr 3, s. 5; *Biblioteka Narodowa bez własnej siedziby*, „Obrona Kultury” 1939, nr 4, s. 3; *Nabytki Biblioteki Narodowej*, „Obrona Kultury” 1939, nr 1, s. 8.

²⁶ Zob. m.in.: *Autografy Korzeniowskiego w Ossolineum*, „Obrona Kultury” 1938, nr 1, s. 10; F. A. O., *Biblioteka Ordynacji Zamojskiej*, „Obrona Kultury” 1939, nr 5, s. 6; A. Olbrychski, *Wycieczka we wspaniałą przeszłość Muzeum i Biblioteki Krasińskich*, „Obrona Kultury” 1939, nr 7, s. 7; *Z Muzeum ks. ks. Czartoryskich*, „Obrona Kultury” 1939, nr 6, s. 14. Z bibliotekami rodowymi związany był także tekst dotyczący projektu zniesienia ordynacji rodowych. PAU zwracała uwagę na konieczność podkreślenia w ustawie zabezpieczenia zbiorów związanych z istniejącymi ordynacjami, zob. *W trosce o całość zbiorów muzealnych i bibliotecznych*, „Obrona Kultury” 1939, nr 7, s. 11.

²⁷ *Biblioteka PAU*, „Obrona Kultury” 1939, nr 2, s. 16.

²⁸ M. Małuszyński, *Centralna Biblioteka Wojskowa to wielki warsztat naukowy*, „Obrona Kultury” 1939, 10–11, s. 9.

²⁹ *Biblioteka Jagiellońska w nowym gmachu*, „Obrona Kultury” 1939, nr 5, s. 12; *Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Nowy gmach – ofiary i nabytki*, „Obrona Kultury” 1939, nr 8, s. 5.

w nich temat księgozbiorów (w tym dary) oraz w przypadku BUW – zadań, budżetu, pracowników, historii i lokalu³⁰.

Nie zabrakło bibliotek polskich poza granicami kraju. Zrelacjonowano między innymi uroczystości z okazji 100-lecia Biblioteki Polskiej w Paryżu. Pisano o zbiorach związanych z Polską, będących w posiadaniu bibliotek zagranicznych, m.in. British Museum, Biblioteki Narodowej w Paryżu³¹.

Pierwszy tekst dotyczący księgarstwa, o znamienym tytule – *Upadek księgarstwa polskiego* – pojawił się na łamach „Obrony Kultury” w numerze 3/1938³². Punktem wyjścia dla autora tekstu było opisanie stanu czytelnictwa w Polsce i porównanie z innymi krajami. Jego zdaniem w Polsce występowała niska chłonność rynku czytelniczego

– „Społeczeństwo polskie trzeba dopiero nauczyć czytać”³³.

Zwracano uwagę, że najpierw należało wychować nowego czytelnika, który od biblioteki szkolnej poprzez bibliotekę publiczną dotrze do księgarni. Poruszono również problem braku zrozumienia, wśród czynników państwowych, roli, jaką pełni książka. Odniesiono się m.in. do sprawy podręczników szkolnych, w których wprowadzano ciągłe zmiany ze względu na programy nauczania³⁴. Artykuł spotkał się z szerokim odzewem różnych środowisk. Głównym tematem polemik stała się cena podręczników. Zwracano uwagę, że niska cena to radość i oszczędność dla rodziców, ale problem dla nakładców i księgarzy-sortymentystów. Uważano, że poprzez obniżanie ceny „zniechęcono i zdetronizowano” autorów, a tym samym wyrządzono szkodę kulturze polskiej. Opisana została sytuacja nakładców i księgarzy, sposoby radzenia sobie w trudnej sytuacji. W komentarzu do tekstu znalazło się ostre stwierdzenie redakcji:

---

³⁰ Zob. *Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie*, „Obrona Kultury” 1938, nr 6, s. 8; W. Borowy, *Największa biblioteka uniwersytecka w Polsce*, rozm. Fr. Olbrychski, „Obrona Kultury” 1939, nr 2, s. 9.

³¹ *W 100-lecie Biblioteki Polskiej w Paryżu*, „Obrona Kultury” 1939, nr 7, s. 12; *Zabytki kaszubskie w British Museum*, „Obrona Kultury” 1939, nr 8, s. 12; *Źródło wiedzy o Polsce. Biblioteka Narodowa w Paryżu*, „Obrona Kultury” 1939, nr 4, s. 2.

³² T., *Upadek księgarstwa polskiego*, „Obrona Kultury” 1938, nr 3, s. 6.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże.

Tylko książka jest zawsze za droga. Jest to wyraz tej pogardy dla książki, jaka ciągle jeszcze cechuje społeczeństwo polskie i którą trzeba zwalczać, jako największą przeszkodę w rozwoju narodowej kultury³⁵.

Kilka tekstów poświęcono reklamie księgarskiej, zarzucając ówczesnym księgarzom jej niedostateczne wykorzystanie i niewyszukaną formę. W tym przypadku podkreślono działalność Związku Księgarzy Polskich [dalej: ZKP] na rzecz propagowania asortymentu księgarskiego i ułatwienia czytelnikom wyboru książek. Opisano dwa przedsięwzięcia wydawnicze: katalog lektur obowiązkowych – jeden dla szkół powszechnych i gimnazjów, drugi dla liceów oraz katalog kartkowy zawierający informację ze wszystkich dziedzin piśmiennictwa, wydawany przez ZKP co 10 dni³⁶.

Tematyka związana z zawodem księgarskim ograniczyła się do kwestii związkowych. W relacji z Walnego Zebrania ZKP w 1939 r. skupiono się m.in. na podjętej przez księgarzy deklaracji o pełnym zaangażowaniu materialnym i moralnym we wszystkie przedsięwzięcia mające na celu wzmocnienie i utrzymanie postawy obronnej Polski. Podkreślano trudną sytuację związaną z rentownością handlu książką oraz pauperyzację zawodu. Zamieszczono także sprawozdanie ze zjazdu ogólnopolskiego księgarstwa polskiego w Wilnie. Opisano ciekawą inicjatywę ZKP – konkurs na felieton o książce, na który nadesłano 54 zgłoszenia, a w jury byli m.in. Ignacy Rzepecki, Adam L. Szymański, W. Grubiński³⁷.

Tekstów poświęconych w całości czytelnictwu było na łamach „Obrony Kultury” niewiele. Większość tematów pojawiała się przy okazji omawiania problemów związanych z kulturą. Dobrym przykładem może być artykuł Wojciecha Skuzy, *Stare księgi w nowoczesnym tapczanie. Życie kulturalne szarego człowieka*, w którym omówiono sprawę uczestnictwa Polaków w kulturze i powody słabego korzystania z dóbr kultury. Wymieniono brak czasu i pieniędzy, analizowano zarobki inteli-

---

³⁵ T., *Ograniczyć etatyzm podręcznikowy! O właściwą cenę książki szkolnej*, „Obrona Kultury” 1938, nr 4, s. 6.

³⁶ *Dwa katalogi*, „Obrona Kultury” 1939, nr 1, s. 7; *Katalog kartkowy*, „Obrona Kultury” 1939, nr 4, s. 16.

³⁷ *Walne Zebranie Związku Księgarzy Polskich*, „Obrona Kultury” 1939, nr 8, s. 11; *Sejm księgarstwa polskiego w Wilnie*, „Obrona Kultury” 1939, nr 10–11, s. 19; *Jury konkursu na felieton o książce*, „Obrona Kultury” 1939, nr 1, s. 12.

gencji, a tytułowy „tapczan” ukazywał problem z zakupem stosunkowo drogiego regału na książki³⁸. W innym tekście redakcja pisma zwracała uwagę na to, że ówczesny chłop i robotnik chcieliby czytać książki, ale nie mieli za co i gdzie ich kupić, a przede wszystkim nie wiedzieli, jak wybrać odpowiednią lekturę³⁹.

Należy zwrócić uwagę na materiały związane z działalnością Rady Książki, która między innymi próbowała ułatwić czytelnikom wybór odpowiednich i wartościowych publikacji, dostępnych na rynku poprzez publikowanie tematycznych list zawierających propozycje książkowe. Po raz pierwszy informacja na ten temat znalazła się w ostatnim numerze z 1938 r. „Obrona Kultury” informowała o pożytecznej inicjatywie, która ułatwiła pracę księgarniom i bibliotekom w kwestii wyboru odpowiednich tytułów do rozpowszechniania. Tematyczne listy, publikowane przez Radę Książki, związane były z zagadnieniami interesującymi Polaków (np. ustrój, sporty zimowe) lub dopasowywane do nadchodzących świąt (np. gwiazdka, karnawał). W 1939 r. pismo opublikowało informacje o kolejnych listach, zawierających publikacje związane z karnawałem, sportem, religią⁴⁰.

Kolejną inicjatywą Rady Książki, o której wspominała „Obrona Kultury”, były bony książkowe, których zadaniem było rozpropagowanie czytelnictwa, pobudzenie Polaków do częstszego kupowania książek, a nawet – jak pisano

– wzmocnienie kultu książki

oraz rozbudzenie zainteresowania książką jako podarkiem. Opisano zasady obrotu bonami książkowymi oraz ich zawartość⁴¹.

---

³⁸ W. Skuza, *Stare księgi w nowoczesnym tapczanie. Życie kulturalne szarego człowieka*, „Obrona Kultury” 1939, nr 1, s. 11.

³⁹ Red., *Zagadnienia kulturalne nabierają aktualności. Coraz więcej i częściej się o nich pisze*, „Obrona Kultury” 1939, nr 2, s. 12.

⁴⁰ Zob. m.in.: *Listy książek. Pożyteczna inicjatywa Rady Książki*, „Obrona Kultury” 1938, nr 7, s. 3; *Rada Książki*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 16; *Z Rady Książki*, „Obrona Kultury” 1939, nr 6, s. 16.

⁴¹ *Bony książkowe*, „Obrona Kultury” 1938, nr 6, s. 7. Projekt wprowadzenia przez Radę Książki bonów na książki, spowodował przypomnienie pomysłu W. Grubińskiego, ogłoszonego w „Kurierze Warszawskim” (felieton w cyklu *Dymek z papierosa*). Autor proponował, by Monopol Tytoniowy podwyższył cenę papierosów o 5 groszy za pudełko,

W 1939 r. pojawił się tekst związany z badaniem czytelnictwa. Autor zarzucał, że w Polsce przeprowadzano coroczne ankiety dotyczące najciekawszej książki, ale wypowiedali się na ten temat pisarze, krytycy, politycy. Materiał, zebrany jedynie od takich osób, był jego zdaniem bezwartościowy i nie mógł stanowić odzwierciedlenia sytuacji czytelnictwa w kraju, popularności konkretnych tytułów i pisarzy. Jako przykład właściwie prowadzonych badań czytelniczych podano Stany Zjednoczone, gdzie analizowano różne grupy czytelników. W tekście zamieszczono ponadto ogólne uwagi o stanie czytelnictwa i upodobaniach czytelniczych Polaków. Opisano także nowości książkowe, które pojawiły się na rynku⁴².

Wiele tekstów publikowanych na łamach „Obrony Kultury” poświęcono literaturze, pisarzom i literaturoznawcom. W kontekście rynku książki warto zwrócić uwagę na te teksty, które ukazują twórców publikacji i ich związki z procesem wydawania i upowszechniania książki. Można wyróżnić dwie grupy tekstów – materiały dotyczące konkursów literackich oraz rocznic i wydarzeń związanych ze znanymi pisarzami. Kwestie te wpływały na pracę księgarzy, popularność książek wśród czytelników. Informacje miały najczęściej charakter krótkich notek, często zamieszczanych w rubrykach.

Konkursy literackie były możliwością zaistnienia dla wielu pisarzy i pozwalały m.in. na znalezienie wydawcy, sfinansowanie procesu wydawniczego. Przykładem może być m.in. nagroda literacka miasta Poznania im. J. Kasprowicza, która w 1938 r. miała być przeznaczona dla poznańskich literatów na wydanie rękopisów⁴³. Niejednokrotnie nagrodą były pieniądze na opublikowanie zwycięskiego tekstu. Informowano o konkursach o zasięgu krajowym (m.in. nagrody literackie poszczególnych miast) lub międzynarodowym. Były także konkursy ogłaszane przez władze państwowe (np. MWRiOP), stowarzyszenia. Czasami miały charakter te-

---

dołączając do każdego opakowania bon tej samej wartości, który palacz mógł wymienić na książki w dowolnej księgarni, rozliczającej się z monopolem. Pomysł wykorzystywał fakt, że „Każdy bowiem miłośnik książki wie, że może się ona stać nałogiem równie silnym, jak papieros. Trzeba tylko zacząć”. Pomysł nie spotkał się z żadnym odzewem, zob. *Książka i papieros*, „Obrona Kultury” 1938, nr 3, s. 6.

⁴² A. Lis., *Ze świata książek*, „Obrona Kultury” 1939, nr 2, s. 12.

⁴³ *Nagrody m. Poznania*, „Obrona Kultury” 1938, nr 6, s. 7; *Podział nagrody literackiej miasta Poznania*, „Obrona Kultury” 1939, nr 1, s. 10.

matyczny (np. powieść katolicka, utwór marynistyczny, utwór o Kresach Wschodnich)⁴⁴. Wiele konkursów firmowała Polska Akademia Literatury. Przykładem takiej notatki była informacja o dorocznym zebraniu PAL, na którym ogłoszono laureatów złotych wawrzynów akademickich, w tym m.in. za krzewienie czytelnictwa, zasługi dla dobra literatury, szerzenie zamiłowania do literatury polskiej za granicą, wybitną twórczość literacką, za pracę pisarską i wydawniczą poza granicami kraju związaną z dziełami Józefa Piłsudskiego⁴⁵.

Opisy publikacji pojawiały się na łamach pisma w formie recenzji np. w rubryce *Felieton Literacki*, gdzie często pisała R. Szczepanikowa. Zamieszczano w nich nazwy wydawnictw, opis formalny, zwracano uwagę na kwestie edytorskie. Szersze omówienia publikacji kładły większy nacisk na treść. Wybierano tematy związane z kulturą, zgodnie z profilem pisma, ale także takie, którymi społeczeństwo było zainteresowane. Wśród recenzowanych nowości były: powieści, publikacje naukowe, serie, albumy, których wydawcami byli m.in.: Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, Trzaska, Evert i Michalski, Księgarnia św. Wojciecha, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, ale także placówki nieprofesjonalne, jak: Instytut Spraw Społecznych, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Naczelny Instytut Akcji Katolickiej. Nieco inne informacje zamieszczano w stałych rubrykach, cyklach służących omawianiu tytułów wydawnictw zwartych i ciągłych, np. *Dla Inteligencji Kulturalnej*, *Zamiast Brydża*, *Nowe Książki*, *Czytamy Książki*. Noty zawierały najczęściej opisy bibliograficzne lub spisy treści poszczególnych numerów czasopism.

W odniesieniu do prasy, najczęściej zamieszczano informacje dotyczące poszczególnych tytułów. Wiadomości ukazywały się jako krótkie notatki w rubrykach lub odrębne informacje. Redakcja prezentowała głównie pisma związane z nauką, literaturą, sztuką, oświatą. Okazją do ich opisania były: wydanie pierwszego numeru, jubileusz pisma, omówienie najnowszego numeru, reaktywacja pisma. Omówiono następujące

---

⁴⁴ Zob. m.in.: *Laureaci m. Warszawy*, „Obrona Kultury” 1938, nr 2, s. 2; *Nagroda m. Inowrocławia*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 16; *Międzynarodowy konkurs na powieść*, „Obrona Kultury” 1939, nr 9, s. 12; *Państwowa Nagroda Literacka*, „Obrona Kultury” 1938, nr 4, s. 7; *Laureat konkursu na powieść katolicką*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 15; *Więski konkurs literacki*, „Obrona Kultury” 1938, nr 1, s. 10.

⁴⁵ *Polska Akademia Literatury. Doroczne zebranie*, „Obrona Kultury” 1938, nr 2, s. 4.

czasopisma: „Fantana”, „Pedagogium”, „Dawna Sztuka”⁴⁶. Zwrócono uwagę na pierwsze w Polsce czasopismo łacińskie „Lygia”, odnotowano także jubileusze „Nowin Lekarskich” i „Marchołta”. Nie pominięto informacji o piśmie „Silva Rerum”, które wznowiło swoją działalność po siedmiu latach. Na łamach „Obrony Kultury” pojawiła się również reklama miesięcznika literackiego „Skawa”⁴⁷.

Warto zwrócić uwagę na teksty podejmujące tematykę prasy w ramach felietonów oraz głębszych rozważań dotyczących jej oddziaływania na społeczeństwo polskie i roli, jaką pełniła w ówczesnych warunkach. Interesujący jest między innymi tekst wyrażający obawę, że „radio zabije gazetę”. Przedstawiono wizję ludzi tracących pracę. Posłużono się argumentami w postaci danych dotyczących: radioabonentów, prenumeratorów gazet, nakładów, sprzedaży⁴⁸. W felietonie z cyklu *Plamy na Słońcu* podjęto kwestię karania autorów za teksty w oparciu o nowe prawo prasowe⁴⁹. Zajęto się także tematem przenikania do Polski literatury propagandowej z zagranicy, w tym między innymi hitlerowskich pism bojowych. Informowano o kongresach, towarzystwach prasowych. W polu zainteresowań była także sytuacja prasy polskiej zagranicą⁵⁰.

Informacje o wystawach książek zaistniały na łamach pisma w formie krótkich notatek zamieszczanych w różnych rubrykach. Pismo informowało swoich czytelników o wystawach książki polskiej w kraju i poza granicami. Ekspozycje poświęcone były książce współczesnej, a ich głównym celem było propagowanie czytelnictwa i zwiększenie odczuwania potrzeby kupowania książek. Wystawy te odbywały się w: Poznaniu,

⁴⁶ *Nowe pismo literackie*, „Obrona Kultury” 1938, nr 2, s. 10; „Pedagogium”, „Obrona Kultury” 1938, nr 2, s. 10; „Dawna Sztuka”, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 8.

⁴⁷ *Czasopismo łacińskie w Polsce*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 7; *50-lecie „Nowin Lekarskich”*, „Obrona Kultury” 1938, nr 2, s. 10; *Półwiecze wielkiej pracy. 50-lecie „Nowin Lekarskich”*, „Obrona Kultury” 1938, nr 5, s. 5; *Sprawa „Marchołta”*, „Obrona Kultury” 1938, nr 7, s. 7; *Wskrzeszenie organu bibliofilów polskich*, „Obrona Kultury” 1938, nr 1, s. 10; [„Skawa” – reklama miesięcznika literackiego], „Obrona Kultury” 1939, nr 2, s. 14.

⁴⁸ M. K., *Prasa a radio*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 12.

⁴⁹ Sat., *Hurra! Będziemy siedzieli w kozie!*, „Obrona Kultury” 1938, nr 4, s. 6.

⁵⁰ Zob. m.in.: *O równą miarę*, „Obrona Kultury” 1938, nr 5, s. 9; *Z Towarzystwa Wiedzy Prasowej*, „Obrona Kultury” 1939, nr 10–11, s. 20; S., *Prasa polska we Francji*, „Obrona Kultury” 1939, nr 12–13, s. 16; J. Dziwanowski, *Życie kulturalne i umysłowe ludności polskiej w Niemczech*, „Obrona Kultury” 1939, nr 12–13, s. 12.

Warszawie, Wrześni⁵¹ – a ich organizatorami były różne stowarzyszenia, np. Towarzystwo Czytelni Ludowych, Związek Polaków z Zagranicy. Zamieszczono także informację o wystawie kartograficznej⁵². Pojawiały się również notatki o wystawach związanych z Polakami i ich twórczością (pisarze, graficy), które odbywały się w innych krajach, m.in. Ameryce, Kanadzie, Francji⁵³.

Warto odnieść się do tekstów traktujących o ogólnej sytuacji rynku książki lub omawiających sprawy książki i czytelnictwa w ramach innego tematu. Ciekawy tekst pojawił się już w pierwszym numerze „Obrony Kultury”, a jego tytuł nie pozostawiał złudzeń, co do wydźwięku – *Kryzys książki w Polsce*⁵⁴. Według autora, trudna sytuacja książki była objawem

choroby życia kulturalnego,

ponieważ:

Książka jest chlebem powszednim życia kulturalnego. Ona jest dźwignią rozwoju kultury, jego przyczyną, skutkiem i miernikiem⁵⁵.

Zwrócono uwagę na: spadek liczby księgarń i punktów sprzedaży książek, trudną sytuację szczególnie na Kresach Wschodnich, spadek obrotów księgarń, słabą produkcję wydawniczą oraz małe zainteresowanie sprawami książki. Próbowano szukać przyczyn i sposobów rozwiązania trudnej sytuacji. Pomóc mogły m.in.: rozbudowa bibliotek szkół powszechnych, powołanie instytucji koordynującej czytelnictwo w Polsce, zwiększenie liczby czytelników poprzez zapewnienie wykształcenia i dobrobytu, poprawa położenia pisarzy, realizacja ustawy bibliotecznej. Zwrócono

---

⁵¹ *Wystawa książki polskiej w Poznaniu*, „Obrona Kultury” 1938, nr 5, s. 9; *Wystawa propagandowa książki polskiej*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 16; *Wystawa książki we Wrześni*, „Obrona Kultury” 1938, nr 6, s. 8.

⁵² *Wystawa kartograficzna w Krakowie*, „Obrona Kultury” 1938, nr 2, s. 7.

⁵³ Zob. *Ankieta o autorkach polskich dla Ameryki*, „Obrona Kultury” 1939, nr 1, s. 12; *Wystawa dzieł literatek polskich w Ameryce*, „Obrona Kultury” 1939, nr 8, s. 12; *Grafika polska w Kanadzie*, „Obrona Kultury” 1938, nr 1, s. 4; *Pokaz drzeworytów polskich w Paryżu*, „Obrona Kultury” 1939, nr 6, s. 15.

⁵⁴ T., *Kryzys książki w Polsce. Współczesna twórczość polska nie znajduje szerszego oddźwięku*, „Obrona Kultury” 1938, nr 1, s. 9.

⁵⁵ Tamże.

uwagę, że prasa i radio powinny poświęcać więcej uwagi książce. Postulowano również obowiązkową rejestrację dla wydawców, zmianę finansowania i podatków. Autor był jednak zdania, że główną przyczyną kryzysu czytelnictwa w Polsce był brak odpowiednich książek na rynku⁵⁶.

Publikowano również skróty artykułów dotyczących sytuacji książki, m.in. tekst Jana Lorentowicza z „Nowej Książki”⁵⁷. Dwa teksty poświęcono prawom autorskim (ZAIKS, umowy międzynarodowe)⁵⁸. Pojawiły się także aspekty bibliofilskie, m.in. Alfred Jesionowski opisał bibliofilów śląskich i działalność tamtejszego Towarzystwa Miłośników Książek (w tym: spis bibliotek prywatnych na Śląsku, propagandę pięknej książki, współpracę członków z „Kurierem Bibliofilskim” i „Silva Rerum”)⁵⁹.

W jednym z tekstów podjęto temat roli książki w zachowaniu polskości. Tekst dotyczył działalności germanizacyjnej wobec Polaków w Niemczech. Polski Związek Zachodni zwrócił się do różnych instytucji o pomoc w akcji zaopatrywania pogranicza w książki, co miało umożliwić rozwój kulturalny tamtejszych mieszkańców⁶⁰.

Można znaleźć także teksty dotyczące kultury poszczególnych miast, w których odnoszono się do tematów związanych z książką. Przykładem był artykuł Waleriana Charkiewicza dotyczący ówczesnego Wilna, w którym autor poruszał również kwestie związane z szeroko pojętym rynkiem książki, m.in.: literatura, dziennikarstwo, biblioteki, serie wydawnicze, publikacje naukowe⁶¹. Warto odnotować ponadto informacje o działalności Instytutu Bibliograficznego w Warszawie, pochodzące ze sprawozdania za rok 1937/1938⁶².

„Obrona Kultury”, zgodnie z kierunkiem wytyczonym przez redakcję, miała stać na straży zachowania i rozwoju polskiej kultury. Oczywiście zatem jest, że problematyka rynku książki znalazła się na jej łamach.

⁵⁶ Zob. też T-ski, *Nie liczba i cena, ale wychowanie i dobrobyt. Oto właściwa droga upowszechniania kultury*, „Obrona Kultury” 1938, nr 6, s. 4.

⁵⁷ *Organizacja kultury książkowej*, „Obrona Kultury” 1939, nr 9, s. 11.

⁵⁸ *Walne Zebranie ZAIKS*, „Obrona Kultury” 1939, nr 12–13, s. 8; *Umowa włosko-polska w sprawie ochrony praw autorskich*, „Obrona Kultury” 1939, nr 5, s. 15.

⁵⁹ A. Jesionowski, *Jak na Śląsku obcuje się z dobrą książką i jak szerzy się kult dla niej*, „Obrona Kultury” 1938, nr 3, s. 4.

⁶⁰ *Książka polska – najlepszą bronią w walce o narodowy stan posiadania*, „Obrona Kultury” 1938, nr 3, s. 7.

⁶¹ W. Charkiewicz, *Twórcze drogi dzisiejszego Wilna*, „Obrona Kultury” 1939, nr 3, s. 7.

⁶² *Instytut Bibliograficzny w Warszawie*, „Obrona Kultury” 1939, nr 1, s. 9.

Fakt, że w każdym numerze publikowano teksty związane z książką, świadczy o zrozumieniu jej roli w tworzeniu i podtrzymywaniu polskiej kultury w kraju i za granicą. Pismo może być źródłem informacji o działalności poszczególnych wydawnictw. Szczególnie warto zwrócić uwagę na wydawnictwa nieprofesjonalne, które stanowiły znaczną część rynku wydawniczego w dwudziestoleciu międzywojennym, a w stosunku do których zachowało się niewiele źródeł i to w znacznym stopniu rozproszonych. Teksty dotyczące poszczególnych publikacji mogą przyczynić się do uzupełnienia badań oferty wydawniczej poszczególnych instytucji, zajmujących się działalnością edytorską, nakładczą.

Nie zabrakło w analizowanych tekstach kwestii pojawiających się w ówczesnej prasie fachowej, które wzbudzały zainteresowanie i emocje, np. cena książek, a w szczególności podręczników szkolnych; reklama nowości wydawniczych, a właściwie jej brak. Wiele informacji, niejednokrotnie bardzo szczegółowych, jak choćby dane statystyczne, dotyczyło bibliotek. Mimo iż w większości przypadków były to niewielkie objętościowo teksty, pozwalają one na uzupełnienie źródeł dotyczących różnego typu bibliotek: wiejskich i miejskich, publicznych i naukowych. Opublikowano również teksty o Bibliotece Narodowej, Bibliotece Jagiellońskiej, a także dużych bibliotekach rodowych. Zainteresowano się bibliotekami wędrownymi, popularnej formie udostępniania w dwudziestoleciu międzywojennym. Teksty zawierały informacje dotyczące: historii i działalności bibliotek, statystyki zbiorów i czytelnictwa, warunków lokalowych, sposobów gromadzenia. Na łamach pisma pojawiły się wzmianki o organizacjach zrzeszających ludzi książki, m.in.: ZKP, ZBP, Rada Książki.

Podsumowanie

Podsumowując znaczenie „Obrony Kultury” jako źródła do badania rynku książki w dwudziestoleciu międzywojennym, należy szczególnie podkreślić odmienne spojrzenie na sprawy rynku książki. Jest to obraz narysowany przez osoby tworzące kulturę, odbiorców książek, czytelników, twórców – niezwiązanych zawodowo z wytwarzaniem i upowszechnianiem książki. Pozwala to na inne postrzeganie funkcjonowania książki w społeczeństwie, uchwycenie powodów trudnej sytuacji książki, których nie omawiali w swoich fachowych pismach księgarze, wydawcy, bibliote-

karze. Teksty mogą być znakomitym uzupełnieniem źródeł bibliologicznych i przyczynić się do nakreślenia pełniejszego obrazu rynku książki w dwudziestoleciu międzywojennym – okresie, w którym tak wiele jeszcze nie zostało odkryte i o którym stosunkowo niewiele napisano, biorąc pod uwagę mnogość i różnorodność tematów związanych z książką.

Bibliografia

„Obrona Kultury” 1938, R.:1, nr 1–7; 1939, R: 2, nr 1–12/13.

A. S., *Do czytelników*, „Obrona Kultury” 1938, nr 2, s. 3.

Olczak-Kardas Monika, *Czasopismo „Obrona Kultury” 1938–1939 (analiza zawartości)*, [w:] *Czasopiśmiennictwo – przeszłość i teraźniejszość*, t. 3, red. Olga Dąbrowska-Cendrowska, Aleksandra Lubczyńska, Kielce [w druku].

Paczkowski Andrzej, *Prasa polska w latach 1918–1938*, Warszawa 1980.

Redakcja, *Nasze cele i zadania*, „Obrona Kultury” 1938, nr 1, s. 1.

The magazine „Obrona Kultury” (1938–1939) as a source of information about the book market in the interwar period

ABSTRACT: „Obrona Kultury”, a socio-cultural magazine, was published in Warsaw between 1938 and 1939. Its first issues appeared weekly and the next ones biweekly. The journal’s editor was Adam Szczepanik. This paper’s objective is to show an ephemeral magazine in the interwar years as a source of information about that period’s book market. In total 270 texts on the theme were identified in the magazine. The following thematic groups were addressed to publishing, librarianship, bookselling, reading, publications, writers, press, exhibitions, miscellany. Most frequently the magazine presented discussions on various publications – books, journals. Another group involved the texts which dealt with the issues related to publishing companies, both professional and non-professional. Further, the magazine provided information on the writers and the conditions of libraries. The texts may represent a supplement to bibliographic sources and contribute to a more complete overview of the book market in the interwar period.

KEYWORDS: „Obrona Kultury”, the Second Republic of Poland, book market.